

רמוי, הממללים מלל ציוני שאינו מחייבם לשנות את דרך חייהם (עמ' 160). על חריפות ראייתו מעידה הערתו באחד ממכתביו על קשרי הארץ והגולה בעתיד (אגרותיו, בגרמנית, עמ' 200). הציונים, כך טען, יאבדו, אם יפקירו את הקשר לגולה. יהודי הארץ יהיו זקוקים ליהודי הגולה לא פחות — ואולי יותר — מאשר יהודי הגולה להם, משום שרק על ידי קשרם עם הגולה יאִחזו במטרתם וישארו יהודים.

תרגומו של היושע עמיר נראה נאה וכהיר בכללו, אם כי יש מקומות שאינו יורד לסוף דעתו של המחבר, או שאינו מצליח להביעה בעברית. "עריסה ששפינוזה ערק ממנה" (עמ' 83), ולהבעת הדור־משמעי שבמקור די ב"צא". בדברו על הלימוד "החדש" אומר רוונצוייג ש"מוכשר לכך ביותר כיום הוא מי שמביא עמו יותר מנכסי נכר", ואילו בתרגום שלפנינו נאמר: "תלמוד תורה שבו כל המרבה בנכסי נכר הרי זה משובח...". לעומת זה יש שהתרגום מעלה חן על המקור כגון 'בניך אב' ל"קונסטיוטיבי". ראוי לו לספר, שרובי בעיר תיו לא נתיישנו, והן מוצגות בעוז ובעמקות נדירים, שייצא בידי רבים, וכיחוד בין טובי הנוער, התוהים על בעיות היסוד של קיום עמנו.

המיטיאור הנאצי

שאול אש

The Rise and Fall of the Third Reich, by William L. Shirer. Simon and Schuster. New York 1960.

לפנינו ספר על "עלייתו ומפלתו של הרייך השלישי". אילו ניתן ל"רייך בן־אלף השנים" אפילו חצי זמנו הנכסף, אפשר שלא היה צורך לשנות מן המטבע שטבע גיבון בשעתו. כיוון שלא שחק לו מזלו — למולנו שלנו — וגרמניה הנאצית לא הוציאה אפילו שלושי־עשרה שנים לקיומה לא היה טעם לדבר על תהליך "שקיעה ומפלה", ועליכן העדיפו כמה מחברים (בהם ט. ל. יארמאן, וכן פרישואר בספרו על גארינג במהדורתו הגרמנית) לדבר על "עלייה ומפלה".

דומה, שמימי נאפוליאון לא ראה העולם בעלייתו של אדם אחד לפסגות־ההצלחה המדינית־הצבאית בשנים מור־עטות כל־כך כפי שראה בדרכו של אדולף היטלר. ואולי זכר היטורי זה גורם, שבשנים האחרונות, עם התרחקותו מן המאורעות עצמם, גוברת הנטייה במשקיפים ההיסטוריים — לרבות היסטוריונים, ובהם גם בעלי שיעור־קומה — לתלות את התפתחותה המדהימה של גרמניה בשנות 1933—1945, גם עלייתה גם ירידתה, באיש המדהים שעמד בראשה באתו פרק הזמן. אם לפני עשרים או שלושים שנה עוד היה מקום לספק, מי האיש בדברי ימי הזמן החדש שזכה למספר הגדול ביותר של פרי־סומים עליו, בין ספרים מדעיים בין ספרים פובליציסטיים, אם נאפוליאון הוא אם ביסמארק, הרי כיום נראה שאין עוד ספק, שמבחינה זו, לפחות, כבר עולה־היטלר על כולם. ועדיין זרם הפירסומים עליו ועל מִ-

דבר, לא אנו מדמים את האלהים רואה, שומע וכו', אלא, לפי גישת היסוד של רוונצוייג, אנו יכולים לראות, לשמוע ולדבר רק משום שאלהים רואה, שומע וכו'. האדם נברא בצלם אלהים, ועל כן מותר לתאר את האל באופן אנושי. ביטוי ההגשמה במקרא מציינים לדעתו את הנסיון של ויעוד בין האלהים והאדם. לא הוגד על אלהים שום דבר, אלא על ההתארעות בין האלהים וה־אדם. ההנחה היא כאן שכל מה שאנו מתנסים באלהים ממנו הוא בא, והאלהים אף הוא נכנס אל הממשות המור־חשית, הגופנית והנפשית של היצור בצורה ממשית זו, לכן כל תאור כזה אינו מכון לדיוקן, אלא לפגישה חולפת בין האל ובין האדם ברגע מסויים. ומאיך גיסא, ככל שהאדם הרחיק את האלהים מעליו, נהפך לאלהי הרוחות בלבד, ואילו את החלל שבין האל ובין איכלס במתווכים. כך היה בתקופת ההלניזם (פילון והנצרות), וחזר בפילוסופיה של ימי הביניים, שביקשה להגדיר רק באופן שלילי את מושג האלהים, ובתשוקת הקבלה לגלות מחנות של רשיוות־בינים. האנשה זו של אלהים, המבטאת את ההתגלות המתחדשת של האלהים ברגע מסויים, היא הערובה היחידה נגד נסיגה אלילית.

רוונצוייג לא הסתפק בלימוד, אלא התחיל מקיים חלק גדול מן המצוות. אין לצפות עד שיגיע אדם למדרגת כוונה, אלא עליו להתחיל במעשה, ואז יגיע גם לידי כוונה. אין להכיר את המצוות ולהרגיש במשותן אלא מתוך קיומן. בכך חלק על בוכר, ולויכוח אתו הקדיש אגרת מיוחדת "הבונים", אחד החיבורים החשובים שב־ספר. בוכר הסכים עמו שבלימוד היהדות אין להבחין בין טפל לעיקר, כי רק לאחר שישקע הלומד את עצמותו בלימודיו יוכל לבחור לפי כוחו ויכלתו מחכמתו של כל דור ודור.

בדומה לכך רואה רוונצוייג את תחום העשייה. אין זו רק שאלה של תחיימת תחומים קבועים, כגירסת החרדים. לא כל מה שמחוץ לתחום היהודי מבחינת ההלכה הוא בחוקת מותר. רק מתוך עשייה אפשר להגיע להכללות, ולא להפך, כמנהג שנהגו הליברלים. רוונצוייג קיבל את דין ההלכה, אם כי כל אדם חייב לחפש את הפרטים המחייבים לפי יכולתו ההוייתית — ולא הסובייקטיבית־מקריית, אך ההלכה צריכה להיות שוב למצוה של היום הזה, ורק על ידי כך להיות גם לחוקת עולם. חיובו של רוונצוייג את המצוה צמוד בלי ספק להערכתו את העולם יממשי לעומת הרעיון הערטילאי. מכאן מסתברת גם גישתו המיוחדת והמסויגת אל הציונות. חיי תורה לא יתכנו בלי ארץ ישראל, בעבר, בעתיד, ולכן גם בהווה. ואין כאן סמל בלבד, אלא יש צורך במציאות ממשית, כדי שיהיה מקום לסמל: בכל מקום חיי יהודי אפשריים הם — גרם רוונצוייג לפני ימי דור ומעלה — אך הללו לא יתכנו בלי קיומה של ארץ־ישראל המיועדת הממשית. אולם רוונצוייג, כמו הרמן כהן, לא יכול להשלים עם תפיסה, המבקשת להפוך את העם היהודי לעם תקין ככל הגויים, או, כדברי הרמן כהן על הציונים: "חבראי אלו רוצים להיות מאושרים!". עם זאת הוא מעיר: "אילו רואים היינו את הציונות לא כראות אפיוודה, היינו (לא) נהפכים לציונים, אבל) עולים לארץ". "אפיוודה" היה ביטוי של הרמן כהן על הציונות. רוונצוייג חי בזיקה עמוקה לציון — בניגוד לאלו שהוא קורא להם "ציוני סן

ממכתבו של הגנרל האלדר אל המחבר, מיום 19 ביולי 1957, בדבר רקע "נס דינקרק". על כל אלה יש להוסיף את המקור ששמו: ויליאם ל. שיירר. לא זו בלבד שהמחבר מביא דברים מיומנו הנזכר (שאלו מן השוק מומן, ועליכן מוצדקות ההבאות הרבות), אלא מוסיף עליהם דברים הרבה מוכרנו או מרשימותיו שלא נתפרסמו. ההערות האישיות הפוזדות בכל חלקי הספר, מוסיפות הרבה — לא לחומר ולידיעת העובדות, אלא לתחושת האוירה. ואל יהי דבר זה קל בעינינו.

שלושים ואחד פרקי הספר מחולקים לשישה "ספרים", השונים מאד זה מזה בהיקפם: שני הספרים הראשונים, "עלייתו של אדולף היטלר" ו"ניצחון וייצובו", יש בהם רק 110 עמודים, ושני הספרים האחרונים, "תחילת הקץ" ו"תבוסת הרייך השלישי", יש בהם רק 80 ו-60 עמודים, כבוד שני הספרים האמצעיים תופסות כמחצית גוף הספר, הלאהם "הדרך אל המלחמה" (310 עמודים) ו"מלחמה: נצחונות ראשונים והמיפנה" (280 עמ'). לשון אחר, עיקר תיאורו של המחבר מוקדש לתשע השנים, למן 1934 ועד סוף 1942 — תחילת המכריעות. הספר השלישי מגולל בפנינו את התעצמותה של גרמניה הנאצית ואת התפוררותה של מדיניות המעצמות כלפיה; בספר הרביעי המחבר מעלה את מסע הניצחון המזהיר של גרמניה, שלא נעצר אלא כעבור שלוש שנים ומעלה, בקרבות אל-עלמיין וסטאלינגרד.

אם עמדנו על ההרצאה המרתקת של המאורעות, הרי היתה כוונתנו בעיקר לשני החלקים המרכזיים האלה שבספר. ברם אפשר מאד, שרבים מן הקוראים, ומן המעמיקים שבהם דווקא, ימצאו עיקר עניינם בשני הפרקים הסמוכים לחלקים המרכזיים, אך מחוזה להם. כוונתי לפרק השמיני (החיים ברייך השלישי: 1933-1937) שבו מסתיים הספר השני, ולפרק 27 (הסדר החדש), שבו נפתח הספר החמישי. ברור שהגם בפרקים רבים אחרים אהיה למד על דרכי המימשל של הנאצי, אולם בשני הפרקים האלה השכיל המחבר להציג זה ליד זה את התחומים השונים שניכר בהם המיוחד שבמישטר לנאצי, בין כלפי הגרמנים עצמם ובין כלפי העמים הנכבשים.

שניים הם בספרו של שיירר המומנטים הראויים להבטיח מיוחדת, לאור מגמות הנכרות בשנים האחרונות. איש אינו כופר בתשיבות המרכזיות של היטלר בהתפתחות המפלגה הנאצית ובנצחונה, בבנינה של גרמניה הנאצית ובתבוסתה. האיש הזה מסובך היה ומשונה. אך דמותו ומקומו בהיסטוריה לא יובהרו אלא איש-איש על-ידי הנטייה — הטבעית כשלעצמה — לראות את בעיקר את הצדדים המעוקמים או המגוחכים שבו. שיירר ממחיש בפנינו כפעם בפעם את השפעתו העצומה של האיש על הבריות, גם על המונים וגם על יחידים. בצדק הוא מזכיר את אישיותו הדימונית ואת התכונות שעמדו לו ברוב שנות פעילותו ושלטונו: "רצון נחוש, אינסטינקטים בטוחים, חוסר-התחשבות מכוננת, שכל ניכר, דמיון משוטט ו... יכולת מפליאה להעריך אנשים ומצבים".

באותו המשפט, שממנו הובאו הדברים האחרונים, טרם ען המחבר שאלמלא היטלר — כמעט ודאי הוא שלא היה קם הרייך השלישי. טענה זו, הנראית לי בגדר אותן הספקולאציות שעל ההיסטוריונים להתרחק מהן,

לכתו נמשך. שפע התעודות הגרמניות שנמצאו לאחר תבוסתה הגמורה — דבר שלא היה דוגמתו בהיסטוריה, כפי שמדגיש גם שיירר, בעל הספר שלפנינו, בהקדמתו — הוסיף גם הוא לידיעותינו על אותו האיש ידיעות חשובות ביותר ומקור זה עדיין נובע, שכן רבות ומרובות הן התעודות שעוד לא פורסמו או שעוד לא השתמשו בהם החוקרים ולא מפאת ריבוי החומר בלבד, אלא גם מפני שהגישה אליהם עוד חסומה.

כפעם בפעם אתה שומע, אפילו כיום, ספקות והיסוסים כנגד העיסוק והמחקר בהיסטוריה של זמננו. מקצתם אף הוזכרו על-ידי שיירר בהקדמתו (עמ' 11), שכן הוטחו הדברים כלפיו בשעה שהתחיל להכין את ספרו זה. אין המחבר היסטוריון שאומנותו בכך, ועליכן אין הוא מעלה כנגד ספקות אלה את המיתודות הנוהגות בחקר ההיסטוריה של זמננו, חוץ מנקודה אחת הפוסלת לדעת המבקרים קירבת-הזמן: שיירר הופך אותה — ובצדק — לבחינה שעשויה להיות ליתרון, בחינת "טוב מראה-עיניים מהלך נפש". היותו ער-ראייה או ער-שמיעה יש בה כדי להאיר דברים הסמויים מעיני מי שהוא רחוק בזמן או במקום מן המאורעות עצמם. שיירר עשה בנמנו הנאצים כשש שנים וחצי בברלין (1934-1940), שם שימש כתב-חיוץ אמריקני. יומנו מהשנים ההן (Diary), שפירסם, את שמו בעולם, משמש אחת העדויות החשובות למאורעות הזמן ההוא זה עשרים שנה. מאז פירסם כמה חיבורים בתחום זה, ולאחר הכנה שנמשכה חמש שנים הגיש עתה לקהל הקוראים את חיבורו המסכם על גרמניה הנאצית, המחזיק כאלף ומאתיים עמודים. כפי שנמסר בעיתונות, נעשה הספר לאחד מרבי-התפוצה באמריקה, ואם אמנם אין בזה בלבד כדי להעיד על רמתו, הרי הדבר מעיד על קריאתו של הספר. זה לפי דעתי, התכונה הבולטת ביותר בספר זה, והיא ניכרת בו משתי בחינות: הן מבחינת מבנהו והן מבחינת סגנונו. והרי עלינו לזכור, שכמעט במחצית זמני-קיומה היתה הממלכה הנאצית נתונה במלחמת-עולם בחזיתות הרבה, גם צבאיות וגם מדיניות, וההתפתחויות בהן היו על-פירוב סבוכות ומתירות למדי. אין צריך לומר שכל מי שבא לתאר התרחשויות אלה, מן ההכרח שתהיה לנגד עיניו תמונה ברורה של טיב המאורעות והשתלשלותם. ברם דבר זה בלבד אין ערכו מרובה, אם לא ניתן האיש בכישרון גם לתאר בצורה בהירה אותה התמונה. ואם יש בו בסופר לא רק בהירות התיאור אלא גם "כשרון הסיפור", אותה התכונה שבזכותה מצליח המספר להקהיל קהל ולרתקו אליו שעות על גבי שעות, מובטח כי שההצלחה תאיר לו פנים. מבחינה זו הצליח המחבר יותר מכל שקדמו לו.

מעלות הספר אינן בדרכי ההרצאה ובמבנה בלבד. הרשימה הביבליוגרפית שבסוף הספר מלמדת ששיירר לא הקל על עצמו את המלאכה ואמנם קרא ושנה בספרות העיקרית, הן התעודות למיניהן הן הזכרונות והן עדויות והמחקרים. ודאי שלא קרא הכל, אף לא בלשונו. נות המערב הידועות לו, והרי אין איש שבכוחו לקרוא את כל שפע הפרסומים היוצאים לאור חדשים לבקרים. שליטתו בתומר ובקריאתו בו מרובה מאד. אך לא הסיפק במה שכבר נדפס, אלא השתמש גם במקורות לא-מודפסים ואף "יצר" מקורות חדשים, בחקרו אנשים שהיו פעילים בשעתם (השוה בעמ' 732-734 הקטעים

דים ב"השקפת העולם" הנאצית. וכך ניתנים דברי הר-
דיפה וההשמצה במפורז, וההתפתחות המאוחרת עד
להשמדת ההמונים מתוארת בעיקריה בפרק העשרים
ושבעה שהזכרנו.

עוד ליקוי בתיאורו של המחבר הוא העדר דברי סי-
כום בסופם של תריסר מאות העמודים. המחבר מסיים
בחתימה על הכניעה ללא-תנאי ומוסיף דברי-נספח על
גורל הנאשמים בפני ב"ת-הדין הבינלאומי בנירנברג.
לכן ייטיב הקורא אם בסיום הקריאה יחזור ויקרא בת-
חילת הספר, לדוגמה בעמ' 5, ששם ימצא דברים על
הרייך בן אלף השנים, ש"קיומו נמשך שתיים-עשרה שנה
וארבעה חדשים, אך בפרק-זמן מועט זה גרם להתפר-
צות עזה והרסנית יותר מכל מה שקדם לה. היא העלתה
את העם הגרמני לפיסגת עוצמה שלא ידעה אותו זה
למעלה מאלף שנים... והטילה אותו לתחתיות חורבן
והרס בסופה של מלחמת-עולם שחוללה אומה זו בכור-
נת מכוון. במלחמה זו הקימו מימשל-אימים על העמים
הנכבשים, מתוך טבח מחושב של חייהם וחרייהרות
שעלה על כל הדיכוי הפראי שבדורות הקודמים".

באשר אין עליהן תשובה, אינה מאוששת מתיאורי המח-
בר עצמו. והרי זה המומנט החשוב השני, שבכל תח-
נות הדרך הנוראה שהלכה בה גרמניה כדורנו, נמצאו
להם, להיטלר ולאנשיו, שותפים רבים בעם הגרמני.
שיירר דומה אינו מחמיץ כמעט שום הזדמנות שניתן
להצביע על שיתוף-פעולה זה ועל דקות המוני-הגרמנים
בנאצים. בייחוד הוא מדגיש את תמיכתם הפעילה של
אנשי משרד-החוץ הגרמני ושל הצבא. דעתו היא —
ודעה זו יש לה על מה שתסמוך — ששני הגורמים
האלה לא מצאו עוז כנפשם לסלק את היטלר בשעה
שהיה ברצונם ובידם לעשות כך, ולאחר שעברה שעת-
הכושר להתנגדות ללא סיכון מרובה אף סייעו בידו.
הדגשות המחבר הן בעתן, כיון שבשנים האחרונות נופ-
חה התנגדות הגרמנים לנאציזם עד שנהפכה לאגדה.
הקורא היהודי אולי יהא סבור שמן הראוי היה לו
לשיירר להקצות פרק מיוחד למדיניות הנאצים כלפי
היהודים. אמנם המחבר אינו מעלים דבר לא משנאתם
התהומית של הנאצים ולא ממעשיהם בשוד וברצח. בכל-
זאת נדמה, שלא עמד על המקום המרכזי שתססו היהודי-

בשולי החוברת

מאמרו של מיכאל קומיי, יושב-ראש המשלחת של מדינת ישראל באומות המאוחדות, הוא
בעקבות דבריו בועדה המדינית המיוחדת של העצרת, שנאמרו בנובמבר 1960.